

ЗОЛотова С.Г.,

старший викладач
Сумський державний університет,
м. Суми, Україна

КУРОЧкіна В. С.,

старший викладач,
Сумський державний університет,
м. Суми, Україна

МІХНО С.В.,

кандидат педагогічних наук, старший
викладач, Сумський державний
університет,
м. Суми, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ВИКЛАДАЧІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

The article analyzes the peculiarities of the introduction of the principles of intercultural communication in the process of teaching a foreign language to teachers who work with foreign students. The practical experience of implementation at Sumy State University is presented on the example of learning English. Problems are identified, prospects are outlined and recommendations for the introduction of the principles of intercultural communication in the process of teaching a foreign language to teachers who work with foreign students are given. We have used the following research methods: analysis of literature resources and practical experience; comparison, generalization, systematization, terminological analysis, observation.

Key words: intercultural communication, foreign language, foreign students.

У статті проаналізовано особливості впровадження принципів міжкультурної комунікації у процесі навчання іноземної мови викладачів, які працюють з іноземними студентами. Представлено практичний досвід впровадження у Сумському державному університеті на прикладі вивчення англійської мови. Визначено проблеми, окреслено перспективи та

сформульовано рекомендації впровадження принципів міжкультурної комунікації у процесі навчання іноземної мови викладачів, які працюють з іноземними студентами. Використано наступні методи дослідження: аналіз літературних джерел та практичного досвіду; порівняння, узагальнення, систематизація, термінологічний аналіз, спостереження.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, іноземна мова, іноземний студенти.

В статье проанализированы особенности внедрения принципов межкультурной коммуникации в процессе обучения иностранному языку преподавателей, которые работают с иностранными студентами. Представлен практический опыт внедрения в Сумском государственном университете на примере изучения английского языка. Определены проблемы, намечены перспективы и сформулированы рекомендации внедрения принципов межкультурной коммуникации в процессе обучения иностранному языку преподавателей, которые работают с иностранными студентами. Использованы следующие методы исследования: анализ литературных источников и практического опыта; сравнение, обобщение, систематизация, терминологический анализ, наблюдение.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, иностранный язык, иностранные студенты.

Постановка проблеми. Становлення України як незалежної держави та її входження у Європейську та світову спільноту відбувається на фоні процесів глобалізації, яка створює передумови для зростання міжнетічної взаємодії представників різних народів та культур. Розширення Європи привело до радикальних змін у сфері освіти (Болонья, 1999 рік) висуває складні завдання щодо збільшення мобільності студентів, більш ефективного міжнародного спілкування, легшого доступу до інформації та більш глибокого взаєморозуміння. Рада Європи розробила документ Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (2001), який визначає міжнародно визнані стандарти вивчення іноземних мов з пріоритетними напрямками формування у студентів професійних мовних компетенцій, що сприятимуть їхньому ефективному функціонуванню у культурному розмаїтті навчального та професійного середовища [1].

Кваліфіковане володіння іноземною мовою стає життєвою необхідністю. Країни та народи активно співпрацюють та взаємодіють в усіх сферах життя на різних стадіях – від особистісного спілкування до міжнародних переговорів

на вищих рівнях, використовуючи останні досягнення інформаційних технологій.

Запити сьогодення на фахівців з достатнім досвідом міжкультурного та професійного спілкування з представниками інших культур ставлять підвищені вимоги до рівня підготовки викладачів та викладання предметів іноземною мовою у закладах вищої освіти в Україні з запитом на підготовку до міжкультурної комунікації. Аналіз наукових досліджень щодо необхідності впровадження принципів міжкультурної комунікації у процесі навчання іноземної мови демонструє підвищений інтерес науковців до вирішення існуючої проблеми.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз особливостей впровадження принципів міжкультурної комунікації у процесі навчання іноземної мови викладачів, які працюють з іноземними студентами у Сумському державному університеті, на прикладі вивчення англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Термін міжкультурна комунікація вели у науковий обіг Г. Трейгер та Е. Холл. Перше визначення міжкультурної комунікації запропонували в 1972 році американські вчені **Ларрі Самовар** і **Річард Портер** у книзі «Комунікація між культурами» [2]. Задовго до того, як міжкультурна комунікація сформувалася в самостійну галузь знань, багато питань, що стали для неї фундаментальними, порушували відомі філософи і мовознавці: Платон, Арістотель, Г.В. Лейбніц, Ф. Вольтер, Й. Гердер, І. Кант, Г.В.Ф. Гегель, В. фон Гумбольдт, К. Фослер, О. Потебня, В. Вундт, Ф. Боас та ін. Необхідність теоретичної розробки спеціального курсу, а пізніше й окремої науки «Міжкультурна комунікація», постала після Другої світової війни. Досвід інтернаціональної співпраці під час війни і після неї, зокрема активістів Корпусу миру, яких відряджали до різних країн для допомоги, виявив брак знань і навичок у міжкультурному та міжетнічному спілкуванні, що призводило до невдач у позитивних намірах волонтерів. Це стало поштовхом для створення в 1946 р. у США спеціального Інституту служби за кордоном (Foreign Service Institute), який очолив Е. Холл. Цей заклад мав готувати дипломатів, розвідників, волонтерів Корпусу миру, міжнародних військових та інших фахівців для роботи за кордоном, сприяти усуненню міжрасових та міжетнічних конфліктів. Е. Холл залучив до своєї команди спеціалістів із різних галузей. Розгляду цієї проблеми свої роботи присвятили Ф. Бацевич, Л. Вітгенштейн, Дж. Галахорн, Р. Гібсон, П. Донець, Т. Комарницька, С. Скрибнер, Н. Янкін, Ю. Яценко і низка інших українських і зарубіжних дослідників [2].

Зростання кількості іноземних студентів в університетах України викликало необхідність запровадження спеціальних інтенсивних курсів вивчення англійської мови для викладачів, які готуються до роботи в аудиторії з іноземцями. Вивчення іноземної мови викладачами, які готуються до викладання

своїх предметів іноземним студентам, на інтенсивних курсах у відповідності з цілями створення подібних проектів містить в собі знайомство з іншою європейською, африканською чи азійською соціальною культурою, іншими видами соціального влаштування, а також з життям та побутом студентів із різних країн. Процес вивчення іноземних мов це не лише шлях до спілкування зі студентом, це також можливість усвідомити те загальне, що є у народів, які належать до різних культур, глибше зрозуміти ідею створення єдиного академічного глобального світу, механізмів загальноєвропейської інтеграції, загальне прагнення європейських та інших народів до сумісної діяльності в рішенні актуальних проблем. Інтеграція культур як один із дидактичних принципів інтенсивного вивчення іноземної мови, обов'язково поєднується з пізнанням культури народу, цивілізації, духу нації країни, мова якої вивчається. Думка про необхідність культурологічної освіти засобами іноземної мови постійно починає набувати аксіоматичного звучання.

Міжкультурна комунікація в процесі навчання іноземної мови відзначається багатоаспектним характером. Цілком правомірною є думка науковців (Н. Паперна, В. Фурманова та ін.) щодо характерних властивостей міжкультурної комунікації, які розкривають її сутність. Перш за все це діалог культур, де міжкультурні взаємостосунки можуть бути інтерпретовані як процес передачі національно-культурних традицій в аспекті засвоєння відповідної інформації на рівні викладач – студент і у зворотному напрямку студент – викладач, тобто міжкультурної взаємодії [6; 2].

Викладачі та студенти багатонаціональних груп усвідомлюють практичну доцільність засвоєння елементів «чужої» культури, що веде до розуміння й оцінки своєї культури, взаємозбагачення культур, досягнення згоди, взаєморозуміння. Саме ці ознаки розкривають механізм визначення соціального індивідууму, що забезпечує розуміння можливих результатів міжкультурної комунікації, в даному випадку – діалогу: зміни у знаннях, настановах і мотивах поведінки, у поведінці (діях) партнерів (викладач – студент). А досягнення взаєморозуміння, як умови діалогу, розкриває варіанти визначення мотивів поведінки учасників діалогу, роль культурних факторів у вирішенні питань, пов'язаних із необхідністю досягнення згоди, порозуміння, успіх у процесі надання та отримання знань. Діалог культур виступає у роль інформаційної комунікації, відтворюючи суть її трьох соціально значущих структурних компонентів: 1) соціальний статус учасників діалогу, їхні соціальні ролі в комунікативній ситуації; 2) ставлення до адресату як до соціального індивідууму; 3) значення оцінки створення ситуації для діалогу культур в аудиторії.

А викладання іноземних мов і є тим своєрідним типом міжкультурної комунікації у контексті діалогу культур, де культурна взаємодія представників різних лінгвокультурних спільнот може бути як безпосередньою (прямі кон-

такти), так і опосередкованою (робота з текстом, твором як абстрактною моделлю іншої культури), може будуватися також на внутрішньому діалогові свідомості і мислення людини з уявним світом та іншими людьми. Професійний підхід до викладання іноземної мови для викладачів-предметників, які працюють з іноземними студентами, передбачає насамперед забезпечення їх знаннями використання іноземної мови, достатніми для спілкування і співпраці в аудиторії з представниками інших культур і етносів де процес міжкультурної комунікації виконує роль соціальної реальності, змістом якої є процес взаємодії культур, а основним посередником мова і викладач як мовна особистість, як медіатор культур. Така особистість має володіти ситуативною гнучкістю, широким поведінковим репертуаром, полікультурністю поглядів, готовністю не лише експортувати елементи рідної культури до студентів іноземців але і приймати і освоювати аспекти їх аутентичного культурного середовища. Навчити комунікації іноземною мовою означає оволодіти стійкими навичками ефективного спілкування, де друга мова відіграє роль інструменту набуття знань. У немовному закладі вищої освіти перевага надається комунікативно-орієнтованому навчанню, де викладач самостійно модулює ситуацію максимально наближену для спілкування з іноземним студентом. Змодельовати таку ситуацію викладач має за допомогою отриманих навичок з використання вокабуляру іноземною мовою, вміння створювати атмосферу впорядкованості та організованості на заняттях з іноземними студентами.

Для навчання слухачів курсів англійської мови з підготовки до роботи в аудиторії з іноземними студентами викладачі іноземної мови поєднують використання матеріалів англійської мови загального вжитку із навчально-методичних комплексів Headway, New English File та англійської мови академічного вжитку (EAP – English for Academic purposes) із підручників Academic Skills, Academic Vocabulary in Use. Так у навчально-методичному комплексі «Practical Classroom English» від Oxford University Press чітко визначено тематику вживання англійської мови для академічного спілкування, послідовність створення аудиторних ситуацій з зазначенням обов'язкових складових в цих ситуаціях і зазначенням вокабулярних одиниць для активного вживання під час спілкування зі студентами. Викладач дотримується чітко окресленої структури заняття і анонсує різні фази активної діяльності під час викладання матеріалу певної дисципліни: starting something new, making things clear, sequencing activities, checking progress and stopping. В інструкціях до кожного із розділів, таких як: entering the classroom, everyday greetings, involving the learners, confirming and encouraging, managing the physical environment, keeping the class comfortable [3] – визначається етикет в аудиторії і вказується на необхідність враховувати наступні моменти: ознайомлення з святкуванням визначних дат і традицій нашої країни, прояв зацікавленості до студента іншої держави і

визначення які аспекти повсякденного життя і соціальної інтерактивності здаються йому незвичними і дивними в іншомовній країні, пояснення відмінностей поведінки в різних культурах і ін. Такі форми спілкування дозволяють студентам навчатися і удосконалювати навички, аргументовано висловлювати власну точку зору, цивілізовано вести бесіду, брати участь у диспутах, виховують у душі толерантності, тобто формують уміння приймати протилежну точку зору, знаходять компроміси, прививають інтерес та повагу до культури, історії та традицій іншої країни [2].

Але успішність міжкультурного спілкування залежить не лише від знань мов. Мова є тільки необхідною передумовою комунікації, важливу роль у якій відіграє відчуття стилю, загального настрою спілкування, що притаманний певній культурі. В. фон Гумбольдт зауважував, що мови не можна навчити, її можна тільки пробудити в душі, і більшою мірою це стосується відчуття стилю комунікації.

Знання особливостей і навіть стилів комунікації, притаманних різним національним спільнотам, якраз і є необхідними викладачам у мультикультурній аудиторії. Маючи уявлення про те, що представники різних національних культур по-різному сприймають завдання та «надзавдання» комунікації, неоднаково зчитують (декодують, розшифровують для себе) одержану інформацію та передають (кодують) повідомлення при спілкуванні, можна запобігти багатьом ситуативним непорозумінням на ґрунті міжнаціональних відмінностей.

Сучасні дослідження в області комунікації використовують велику кількість методологій і вказують на важливість наступних напрямків комунікаційних досліджень, які визначають характер міжкультурної комунікації, який формується у площині викладач – студент іншої країни:

- міжособистісне спілкування
- невербальне спілкування
- переконання та соціальний вплив
- командне спілкування
- організаційне спілкування
- опосередковане спілкування
- комунікаційні технології та медіа-дослідження
- інструктивне спілкування
- комунікація та політика навчального закладу

Ключовою ознакою міжкультурної комунікації є її інтердисциплінарність, що зумовлює необхідність звернення до багатьох суміжних галузей, основні серед яких мовознавство, культурологія і соціальна психологія. Інтердисциплінарність міжкультурної комунікації забезпечує ефективність її практичного застосування у широких сферах: від вивчення іноземних мов до

дипломатичної діяльності та різноманітних міжнародних обмінів, кінцевою метою яких завжди є досягнення взаєморозуміння і налагодження контактів між людьми, які належать до різних національних і культурних спільнот [4]. Прикладом може бути участь авторів статті у міжнародних наукових проектах, одним із яких є Пітчінг проект Сумського Державного університету від British Council «Міжкультурний діалог», з залученням студентів СумДУ, проведенням низки заходів з питань міжкультурної комунікації та виданням брошури «Intercultural Communication (a collection of real life stories)», Міжкультурний діалог (історії з життя), С. В. Міхно, С. Г. Золотова, В. С. Курочкіна. Автори статті є також організаторами проведення щорічних Всеукраїнських науково-практичних конференцій студентів, аспірантів та викладачів «To Make the World Smarter and Safer», до яких залучається широке коло іноземних студентів та викладачів іноземної мови від Корпусу Миру в Україні. Учасником ювілейної 10-ї конференції від Корпусу Миру став Бен Стюарт викладач-методист із США, який у своєму виступі зазначив, що сьогодишній мобільний світ характеризується зростанням міжетнічної взаємодії представників різних народів та культур, а проблема міжкультурної комунікації набуває особливої ваги у багатьох сферах людської діяльності, особливо у процесі зростання академічної мобільності студентів та викладачів. У цьому сенсі СумДУ може бути прикладом поєднання носіїв багатьох культур сучасного світу. Використання позааудиторних заходів із широким залученням іноземних студентів доводить, що принцип інтеграції культур проходить не лише через процес навчання, але відбувається і в процесі спілкування як з колегами в професійній сфері так і з місцевим населенням різноманітних районів сучасного світу.

Центральне місце у педагогічному процесі інтенсивних курсів вивчення іноземної мови повинно зайняти формування здібності до участі в міжкультурній комунікації, що особливо важливо зараз, коли змішання народів, мов, культур досягло невиданого розмаху і як завжди гостро постала проблема виховання терпимості до чужих культур, пробудження зацікавленості та поваги до них, намагання подолати в собі почуття роздратування від надмірності, недостатності, або просто несхожості інших культур.

Дуже важливим аспектом у процесі інтенсивного вивчення іноземної мови є виховання у слухачів відкритості, що являє собою свободу від упередженого ставлення до людей – представників іншої культури. Ця якість дозволяє побачити в культурі країн, представники яких є складовими у міжкультурному діалозі незвичайне, чуже, цікаве, а інколи і неприйнятне. З відкритістю пов'язана здатність людини терпимо ставитися до виявлення чужого, незвичайного в інших культурах, готовність до міжкультурного спілкування, що є вагомим складовою комунікативної компетенції і забезпечує активне спілкування з представниками інших соціокультурних суспільств.

При розробці програм інтенсивних курсів вивчення англійської мови викладачі СумДУ дотримуються принципів взаємозв'язку явищ висхідної культури і культури країни, для студентів якої викладається предмет. Наприклад, української та культур тих країн, студенти яких становлять вагомую частку академічного контингенту університету: Йорданії, Індії, Китаю, країн Африканського континенту. При організації навчального процесу викладачі звертають увагу на такі критерії як:

- активізація лінгвістичного досвіду отриманого при вивченні другої мови раніше;
- стимулювання інтересу до вивчення другої мови і культури засобами використання найновітніших програм і матеріалів, наданих вишам України;
- відповідність соціального досвіду слухачів міжкультурній компетенції, отриманій при вивченні іноземної мови раніше;
- порівняння мовних культур.

Слід зауважити, що порівнювати культуру близьких з точки зору християнської моралі європейських країн значно простіше, оскільки відмінності тут не явно помітні, в той час коли між культурами іншого релігійного напрямку (іслам, буддизм) відмінності досить великі. І ці відмінності потребують особливої інтерпретації, створення особливих психолого-педагогічних характеристик, на основі яких будуються лінгвістичні програми. На жаль, цього немає в нині діючих британських навчальних посібниках. Виходячи з цього, викладачі кафедри іноземних мов, розробляючи програму інтенсивних курсів, ставлять перед собою завдання:

- розвивати культуру сприйняття сучасного багатомовного світу;
- розвивати соціокультурну компетентність.

Соціокультурна компетентність дає можливість слухачам орієнтуватися в соціокультурних маркерах аутентичного мовного середовища та в соціокультурних характеристиках людей, з якими вони спілкуються. Соціокультурна компетентність створює цілу низку способів усунення перешкод для міжкультурного спілкування; адаптує до іншомовного середовища, вміло слідуючи канонам ввічливості в іншокультурному середовищі, проявляючи повагу до традицій, ритуалів і стилю життя іншого культурного співтовариства. Соціокультурна компетентність створює основу для:

- розвитку різновидів культурної компетентності професійно - профільного характеру;
- здійснення самостійного вивчення самотності інших країн, народів, культурних співтовариств;
- оволодіння способами вміння представити рідну культуру.

Завдання, поставлені викладачами іноземної мови на інтенсивних курсах

це розвиток основ описання своєї культури в термінах, зрозумілих для членів міжнародних співтовариств, вивчення прийомів захисту від культурного вандалізму, культурної асиміляції, культурної дискримінації; створення умов для культурної творчості – мовотворчості. Практика показала, що серед необхідних умов для динамічного розвитку якостей полікультурної особистості слухачів курсів важливими є такі як:

- інтегративний підхід до культурологічного збагачення світосприймання слухачів у процесі вивчення іноземної мови;
- орієнтація на полікультурну і білінгвістичну освіту, відхід від культурологічного ізоляціонізму;
- поєднання комунікативно-діяльнісного підходу з соціокультурним підходом при вивченні мов і культур.

Але треба мати на увазі, що в процесі заглиблення у вивчення та порівняння культур на заняттях з іноземної мови виникає цілий ряд негативних явищ як занурення слухачів в світ культурних стереотипів, що формує спотворене уявлення про культурне співтовариство мови, що вивчається. Нерідко культурологічний процес характеризується країнознавчою замкнутістю культурного простору, перебуванням у полоні поняття «національний характер», відсутністю опори на рідну культуру, в результаті чого власне культурне співтовариство стає дидактичним ізгоєм. Дуже небезпечним є відхід від ціннісного значення культурної символіки, культурних явищ, а також методичний примітивізм викладача.

Висновки. Таким чином процес міжкультурної комунікації на інтенсивних курсах вивчення іноземної мови – це не краєзнавчий замкнутий процес, а система, що розкриває суть та діалектику взаємодії загальнопланетарного і культурологічно – специфічного в житті людського суспільства в цілому і окремих народів. Викладачі після завершення мовних курсів ідуть працювати в аудиторію з іноземними студентами, де вступають в силу закони міжкультурного спілкування, де викладачі і студенти вже виступають носіями різних культурних співтовариств в силу їх належності до різних геополітичних, континентальних, регіональних, релігійних, національних і етнічних співтовариств, а також соціальних субкультур. Мовні партнери в умовах міжкультурної взаємодії, відповідно, відрізняються один від одного стосовно ціннісно – орієнтаційного світосприйняття, образу і стилю життя, моделі мовного і немовного спілкування. В цьому випадку в якості інструменту виступає мова, нерідко для всіх, або для деякої частини учасників цієї групи.

Усвідомлення цінності міжкультурної комунікації у процесі навчання викладачів для роботи в аудиторії з іноземними студентами підтверджується практикою. Пошук більш глибоких підходів до творчої розробки стратегій міжкультурної комунікації приводить до нових шляхів підвищення ефектив-

ності навчального процесу у закладах вищої освіти в умовах розширення академічної мобільності у сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. English for Specific Purposes (ESP). National Curriculum for Universities. Kyiv, 2005. URL: <http://ea.donntu.edu.ua/handle/123456789/1849>
2. Михайліченко Ю. Міжкультурна комунікація як пріоритет у навчанні іноземної мови. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. № 17 том 1. Одеса, 2015. С.179.
3. Glyn Hughes, Josephine Moate, Tiina Raatikainen. Practical Classroom English. Oxford University Press. 2011. 172 p.
4. Манакін В. Мова і міжкультурна комунікація. Київ. Видавничий центр «Академія», 2012. 284 с.
5. Золотова С. Г., Морозова І. А., Дядечко А. М. The development of communicative competence of teachers, who work with foreign students. Збірник наукових статей міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця». Харків ХНЕУ, 2014. С. 119–122.
6. Gayle Cotton. Say Anything to Anyone, Anywhere: 5 Keys To Successful Cross-Cultural Communication, 1st edition. London, 2013. 256 p.

Transliteration of References:

1. English for Specific Purposes (ESP). National Curriculum for Universities. Kyiv, 2005. URL: <http://ea.donntu.edu.ua/handle/123456789/1849>
2. Mykhailichenko Yu. Mizhkulturna komunikatsiia yak priorytet u navchanni inozemnoi movy. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia. № 17 том 1. Odesa, 2015. S.179.
3. Glyn Hughes, Josephine Moate, Tiina Raatikainen. Practical Classroom English. Oxford University Press. 2011. 172 p.
4. Manakin V. Mova i mizhkulturna komunikatsiia. Kyiv. Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2012. 284 s.
5. Zolotova S. H., Morozova I. A., Diadechko A. M. The development of communicative competence of teachers, who work with foreign students. Zbirnyk naukovykh statei mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii «Pedahohichni problemy stanovlennia suchasnoho fakhivtsia». Kharkiv KhNEU, 2014. C. 119–122.
6. Gayle Cotton. Say Anything to Anyone, Anywhere: 5 Keys To Successful Cross-Cultural Communication, 1st edition. London, 2013. 256 p.

ZOLOTOVA S.H.,

Senior Instructor, Sumy State University, Sumy, Ukraine
E-mail: s.zolotova@el.sumdu.edu.ua

KUROCHKINA V.S.,

Senior Instructor, Sumy State University, Sumy, Ukraine
E-mail: v.kurochkina@el.sumdu.edu.ua

MIKHNO S.V.,

PhD in Pedagogics, Senior Instructor, Sumy State University, Sumy, Ukraine
E-mail: s.mihno@el.sumdu.edu.ua

**INTRODUCTION OF THE PRINCIPLES OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN
THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO TEACHERS WHO WORK
WITH FOREIGN STUDENTS**